

piat. Nec teneri jam nec amari patrimonium debet, A quo quis et deceptus et victus est. Pro hoste vitanda res, pro latrone fugienda, pro gladio metuenda possidentibus¹⁹³ et veneno: ad hoc tantum profuerit quod remansit ut inle crimen et culpa redimatur. Incunctanter et largiter fiat operatio, census omnis in medellam vulneris erogetur, opibus^a et facultatibus nostris qui de nobis^b iudicaturus est Domino sceneretur. Sic sub Apostolis fides vigit: sic primus credentium populus Christi mandata servavit. Prompti erant, largi erant^c, distribuendum per Apostolos totum dabant, et non talia delicta redimebant.

XXXVI. Si prece[m] toto corde quis faciat, si veris poenitentiae lamentationibus^d et lacrymis ingemiscat, si ad veniam delicti sui Dominum justis et continuis operibus inflectat, misereri talium potest qui et B misericordiam suam protulit dicens: *Cum conversus ingemueris, tunc salvaberis, et scies ubi fueris (Isa. xxx, 45)*. Et iterum: *Nolo mortem morientis^e, dicit Dominus, quantum ut revertatur et vivat. (Ezech. xxxiii, 11.)* Et Johel propheta pietatem Domini, Domino ipso

monente, declarat^f: *Revertimini, inquit, ad Dominum Deum vestrum, quoniam misericors et pius est et patiens et multa miserationis, et qui sententiam flectat adversus malitias irrogatas (Joel. ii, 15)*. Potest ille indulgentiam dare, sententiam suam potest si ille deflectere. Poenitenti, operanti, roganti potest clementer ignoscere, potest in acceptum referre quicquid pro talibus et pejerint martyres et fecerint sacerdotes. Vel si quis plus eum suis satisfactionibus moverit, si ejus iram, si indignantis offensam justa deprecatione placaverit, dat ille et arma rursus quibus victus s armetur, reparat et corroborat vires quibus fides instaurata vegetetur. Repetet certamen suum miles, iterabit aciem, provocabit hostem, et quidem factus ad praelium fortior per dolorem. Qui sic Deo satisfecerit, qui poenitentia facti sui, qui pudore delicti^h, plus et virtutis et fidei de ipso lapsus sui dolore conceperit, exauditus et adjutus a Domino, quam contisterat, nuper laetam faciet Ecclesiam; nec jam solam Dei veniam merebitur, sed et coronam.

LECTIONES VARIANTES.

^a Operibus *Lin. Pem. NC. 2. Bod. 3.*

^b Qui de bonis *Thu. Foss.*

^c Largi erant ad distribuendum *Pem.*

^d Lamentis *Lam. Ebor.*

^e Peccatoris *Lin.*

^f Declarat dicens *Bod. 2. Lam. Ebor.*

^g Virtus armetur *Bod. 1.*

^h Poenitentiam facti sui, qui pudorem delicti *Bod. 1, 3, 4. Thu.*

STEPH. BALUZII NOTÆ.

getur. Novella Anthemii A. de Bonis vacantibus: *Neque enim aliud imperatoris majestati videtur accommodum quam commune jus omnibus reservare subjectis et nihil amplius bonis licere principibus nisi quod liceat privatis.* Ammianus Marcellinus lib. xxviii, agens de prefectura Olybrii, ait: *Calumniarum acerimus insectator, fisci lucra unde poterat intercensens.*

Veneno. Quædam editiones habent *vendenda*, capique lectionem magis probat Pamelius. Nostram præbent sexdecim libri nostri et undecim Anglicani. Neque dubium esse potest quin sit verissima. Eandem præferunt omnes veteres editiones, etiam Manutiana et Morelliana.

Domino sceneretur. Ita scribere placuit ideo quia ita loquitur Cyprianus in libro de *Habitu Virginum*, pag. 167. Sic etiam habent quidam libri veteres et editio Spirensis, tum etiam Veneta vetus. Hieronymus in Dialogo adversus Luciferianos: *Deo scenerat.* Martialis, lib. 1, Epig. 44: *Hæc omnis fenerat una deos.*

XXXVI.—*Deflectere.* Codex Moysi-iaccensis addit *delicta remittere.*

Dat ille arma. Codex Lamoni: *Dat ille arma justitiæ quibus justus armetur.*

Dei veniam merebitur. Id est consequetur, ut ait Lactantius, lib. iv, cap. 17.

LIBER

DE UNITATE ECCLESIAE.

ARGUMENTUM. — Occasione schismatis Novatiani, ut D suos Carthaginenses deterreret, alioqui non multum ab illo abhorrentes, propter Novatum et alios quosdam suæ Ecclesiæ presbyteros totius tragædiæ auctores, librum hunc conscripsit Cyprianus. Atque in primis, postquam, adversus illorum insidias communitos, ad constantiam hortatus est, here-

seon causam esse docet quod caput Ecclesiæ non quaeritur, primatus Petri contemnitur, et cathedra ac Ecclesia una et Episcopatus unus deseritur. Deinde tum Scripturis tum figuris Veteris et Novi Testamenti unitatem Ecclesiæ comprobat. Porro Novatiani ambitionem in invadendo Episcopatu Romano, velut aliud agens, paucis prosecutus, late deducti-

STEPH. BALUZII NOTÆ.

¹⁹³ Cum in editione Anglicana præclare ostensum sit et probatum verum hujus libri titulum esse DE UNITATE ECCLESIAE, uti citatur ab antiquis, et uti præferunt omnes fere veteres libri, etiam Seguerianus, cum sententiam, quæ mihi videtur esse optima, sequi-

placuit. Illud tantum addam, Franciscum Balduinum in Epistola ad Lucanum sive Calvinum præfixa ejus Annotationibus in Optatum testari se, dum Tridenti esset, id ipsum legisse in codice Apulo Antonii Augustini.

neque pro eorum paucitate contra Ecclesiam quidquam facere illud *Math. xviii*: « Ubi cumque fuerint duo vel tres collecti in nomine meo, etc.; neque martyrium illis posse prodesse extra Ecclesiam. Post hæc docet non mirari eos oportere quod vigerent hæreses, jam olim a Christo prædictæ (obiter interjectis schismaticorum suppliciis); neque quod confessores quidam Romani schismati consentirent, quippe cum ante obitum nemo beatus sit, et in ipso Apostolorum cætu Judas proditor exstiterit; vitanda item schismaticorum et hæreticorum consortia. Ad pacem denique et unitatem per Scripturas hortatur.

I. Cum moneat Dominus et dicat: *Vos estis sal terræ* (*Math. v, 13*), cumque esse nos jubeat ad innocentiam simplices, et tamen cum simplicitate prudentes (*ib. x, 16*), quid aliud, fratres dilectissimi, quam providere nos convenit, et sollicito corde vigilantes, subdoli hostis insidias intelligere pariter et cavere ne qui Christum sapientiam Dei Patris induimus, minus sapere in tuenda salute videamur? Neque enim persectio sola metuenda est ^a et ea quæ subruendis ac deficiendis Dei servis aperta impugnatione grassantur ^b. Facilior cautio est ubi manifesta formido est, et ad certamen animus ante præstruitur quando se adversarius confitetur. Plus metuendus ^c est et cavendus inimicus cum latenter obrepit, cum, per pacis imaginem fallens, occultis accessibus serpit; unde et nomen serpentis accepit. Ea est ejus semper astutia,

A ea est circumveniendi hominis cæca et latebrosa fallacia. Sic ab initio statim mundi sefellit, et, verbis ^d mendacibus blandiens, rudes animas incauta credulitate decepit. Dominum ipsum tentare conatus, quasi obreperet rursus et falleret, latenter accessit. Intellectus tamen est et retusus ^e; et ideo prostratus, quia agnitus atque detectus.

II. Unde nobis exemplum datum est veteris hominis viam fugere, vestigiis Christi viventis ^f insistere; ne denique incauti in mortis laqueum revolvamur, sed, ad periculum providi ^g, accepta immortalitate potiamur. Immortalitate autem patiri quomodo possumus, nisi ea quibus mors expugnatur et vincitur, Christi mandata servemus, ipso monente et dicente: *Si vis ad vitam venire, serva mandata* (*Math. xix, 17*). Et iterum: *Si feceritis quæ ego mando vobis, jam non dico vos servos, sed amicos* (*Joan. xv, 14, 15*). Hos denique fortes dicit et stabiles, hos super petram robusta mole ^h fundatos, hos contra omnes tempestates ⁱ et turbines sæculi immobili et inconcussa firmitate solidatos. *Qui audit, inquit, verbum meum et facit ea, similabo eum viro sapienti qui ædificaverit domum suam supra petram. Descendit pluvia, venerunt i flumina, flaverunt venti et impegerunt in domum illam, et non cecidit; fundata enim fuit ^k super petram* (*Math. vii, 24, 25*). Verbis igitur ejus insistere, quæcumque et docuit et fecit discere et facere debemus. Cæterum credere se in Christum ^l, quomodo dicit qui non facit quod Christus facere præcepit? Aut unde perveniet

LECTIONES VARIANTES.

- ^a Metuenda est ea quæ ... grassantur *Voss. 1. Impr.*
^b Ea quæ... grassatur *Oxon. e 10 edd. Minus probat Lips.*
^c Timendus *Sulisb. Bod. 1, 2, 3. Cambron.*
^d Hætrusus *Lam. NC. 1, 2. Ebor. Vat. 4.*
^e Vincentis *alii. Baluz. nescio cur.*
^f Providi et cauti *Ebor. NC. 1. Bod. 2. Ben.*
^g Si feceritis quod *Ebor. Voss. 1. Pem. Lam. NC. 1.*

- C *Ver. Neap. Thu. Foss.*
^h Robusta et solida *Voss. 1, 3.*
ⁱ Molestias omnes *Spir.*
^j Advenerunt *Lam. Ebor. Pem. Ar. Ver. MR. Voss. 3.*
 Et venerunt *Thu. Foss.*
^k Eral *Lam. Pem. Ebor. NC. 1.*
^l Credere se Christo *Thu. Voss. 3.*

STEPH. BALUZI NOTÆ.

I. *Induimus.* Ita duodecim libri nostri et unus Vossianus. Quæ sane lectio melior est quam alia quæ habet *induimur*. Infra, in hoc ipso libro, pag. 196, *Tunica connexa ostendit papuli nostri, qui Christum induimus, concordiam coherentem*. Sic pro eo quod in veteri interpretatione *Ironi* in præfatione libri primi legebatur *et in barbarum sermonem plerumque vacamus*, quæ lectio certe falsa est, ut ostendit vir doctissimus Dominus Renatus Massuetus; ille reposuit *vacamus*, adnotans hunc errorem fuisse facilem propter affinitatem litterarum *s* et *r*, et propterea proclive fuisse festinantibus scribis posteriores pro priori scribere.

Facitor cautio. Demosthenes in i Philippica scribit nihil esse formidabile præcauentibus; Cicero, lib. i *Officiorum*, leviora esse quæ repentino aliquo modo accidunt quam ea quæ meditata et parata inferuntur. Et lib. in *Tusulanarum Questionum*: *Ergo id quidem non est dubium quin omnia quæ mala putantur sint imprævisa graviora*. Rufinus, in *Psal. xlv*: *Gravius ferunt tela quæ prævisa non sunt*. Vide librum *de Zelo et Livore*, pag. 255. Vide etiam supra, pag. 466.

Manifesta. Mamutius posuit *manifestior*, nescio qua auctoritate. Nam et veteres editiones et xxi libri nostri, in quibus nomine Seguerianum, et octo Anglicani præferunt *manifesta*. Ego vero arbitror eam lectionem esse meliorem. Paulo post legitur, pag. 194: *Cavenda sunt autem non solum quæ sunt aperte manifesta.*

Confitetur. Ita omnes editiones Pameliana antiquiores, viginti sex exemplaria nostra, et quinque Anglicana. Pamelius ex fide codicis Camberoniensis scripsit *profiteretur*. Cui ego non possum assentiri. Notum est illud Petronii: *Habes confitentem reum*; et illud Ciceronis in quadam Epistola ad Atticum: *Cum homines nefarii de patrio parricidio confisterentur*.

Circumveniendi hominis. In uno veteri codice Colbertino legitur *circumveniendis hominibus*. Sic etiam in duobus Anglicanis.

D *Latebrosa.* Unus codex regius et unus Anglicanus habent *tenebrosa*.

II. — *Dico.* Pamelius scripsit *dicam*, eamque lectionem ait esse meliorem. Idem tamen supra, pag. 408, *Epist. lxxii ad Cæcilium*, in qua idem locus est descriptus, edidit *dico*. Quo etiam modo scriptum est in omnibus fere libris antiquis et in editionibus quæ Pamelianam antecesserunt. Fatendum tamen est quinque libros veteres habere *dicam*.

Super petram. Il est super Christum et fidem quæ in eum est. Hieronymus in Explanatione Psalmi *xlv* ad Principiam: *Super petram Christum stabili ratione fundata est Ecclesia*. Vide sanctum Augustinum Sermone *lxxvi* de Verbis Evangelii secundum Mattheum, Sermone *ccxcv* in Natali apostolorum Petri et Pauli, et lib. i *Retract.*, cap. 1; tum etiam Hincmarum Remensem in *Epistola ad Laudunensem*, cap. v, pag. 402.

super hanc ^a petram ^a edificabo Ecclesiam meam, et portæ A inferorum non vincunt eam. Et tibi ^b dabo claves ¹⁹⁵ regni cælorum: et quæ ^c ligaveris super terram, erunt ligatæ et in cælis; et quæcunquæ solveris super terram, erunt soluta et in cælis (Matth. xvi, 18, 19). Et iterum eisdem post resurrectionem suam dixit: *Pasce oves meas* (Joan. xxi, 15). Super illum unum ^d edificat Ecclesiam suam, et illi ^e ascendas mandat oves suas ^f. Et quamvis Apostolus omnibus post resurrectionem suam ^g parem potestatem tribuat ^h et dicat, *Sicut mihi ite Pater, et ego mitto vos: accipite Spiritum sanctum; si cuius ⁱ remiseritis peccata, remittentur illi; si cuius tenueritis, tenebuntur* (Joan. xv, 21, 25), tamen, ut unitatem ^j manifestaret, unam cathedram constituit ^k, unitatis ejusdem originem ^l ab uno inci-

pientem ^m sua auctoritate ⁿ disposuit. Hoc erant utique et cæteri Apostoli quod fuit Petrus ^o, pari consortio præditi et honoris et potestatis, sed exordium ab unitate proficiscitur ^p, et primatus Petro datur ^q, ut una Christi Ecclesia et cathedra una monstretur ^r. Et pastores sunt omnes, et grex unus ostenditur, qui ab Apostolis omnibus unanimes consensione pascatur, ut Ecclesia Christi una monstretur. Quam unam Ecclesiam etiam in Cantico canticorum Spiritus sanctus ex persona Domini designat et dicit: *Una est columba mea, perfecta mea, una est mater sue, electa genitrici sue* (Cant. vi, 9). Hanc Ecclesie unitatem ^s qui non tenet, tenere se fidem credit? Qui Ecclesie renititur et resistit, qui cathedram Petri, super quem fundata est Ecclesia, deserit ^t, in Ecclesia se

LECTIONES VARIANTES.

^a Sic Ar. Bod. 4. Impr. Istan Oxon.

^b Eam tibi dabo Tlu. Voss.

^c Quæcunquæ Pem.

^d Sic Pem. Voss. 2, 5. Impr. vett. et recentiores. Super unum Oxon. cum Spir. Vell. innot. Rem. Erasm. Grav. Morel. Bod. 1, 2, 5, 4. Lam. Ebor. 1 oss. 1. NC. 1. Lin. Paris. Ita. Uncinis inclusit Lips. ed. hæc verba: Super illum... oves suas.

^e Et illi ascendas mandat oves suas. Hæc omisit Oxon. ed.

^f Post resurrectionem suam: deest in Oxon. et 4 eod. Pem. Paris. 1 oss., 2. Bod., 4.

^g Tribuat et dicat. Spir. et innot. Pem. Erasm. Grav. Morel. Panel. Rig. Tribuat potestatem, unam tamen cathedram constituit et unitatis originem atque rationem sua auctoritate disposuit. Hæc erant utique et cæteri quod et Petrus, sed primatus. Bod. 4.

^h Sic eod. 5 Anglic. Si cui Oxon. et cæc. vett. edd.

ⁱ Hæc tunc eruat Lam.

^j Ut unitatem, unitatis ejusdem originem ab uno incipientem manifestaret Mh.

^k Unam cathedram constituit. Sic Mam. Pamck. et Bod.

^B Rigalt. 1. Impr. cod. Pem. Voss. 2. Vatic. 4. Camberon. Hæc omiserat Baluzius, nec restituit D. Maranus, dum cætera revocaret; incinis ut spuria secludit Lips.

¹ Unitatis ejusdem originem Paris.

^m Uno incipiente Bod. 1, 4.

ⁿ Originem sua auctoritate Pem. Voss. 2.

^o Quod et Petrus, sed primatus Bod. 4.

^p Ar. Lan. Ebor. Lin. NC. 1, 2. Ben. Voss. 1. Bod. 1, 2 habent Proficiscitur, ut una Ecclesia. Inde Oxon. et Lips.

^q Primatus Petro datur. Eod. Pem. Voss. 2. rat. 1. Bod. 5. 1. pr. fere omnes. Et primatus... pascatur. Uncinis includuntur hæc verba ac spuria in notis dicuntur ab edd. Lips.

^r Ut una Christi — quam unam Pamel. Rigalt. impressi perphres. Codd. Anglic. Pem. Voss. 2. Vatic. 1. Pascatur. Ut Ecclesia Christi una monstretur. Quam Mam. Proficiscitur; ut Ecclesia una monstretur Oxon.

^s Sic Pamel. Rigalt. Oxon. Hanc Petri unitatem Pem. Voss. 2. Pauli unitatem Bod. 4.

^t Sic Pem. Voss. 1. Vatic. 1. Bod. 5 et plures edd. Resistit, in Ecclesia Oxon.

STEPH. BALUZII NOTÆ.

— Hæc rationum momenta, de quibus Critici judicabunt, Baluzium adduxerunt, ut nonnulla ex hoc testimonio expungeret. Sed reposita fuere in textu, propterea quod cætera perierunt in omnibus editionibus, quæ in Gallia ab annis centum et quinquaginta prodierunt, etiam in Rigaltiana. Quin etiam necesse fuit in Baluzii Notis non pauca notare, ac plura essent mutata, id si commode fieri possent. MARAN — Equidem non pauca fuisse notato, immo et omnia in notis Baluzii testantur perperas eo loci deficientes paginæ; ut legitima sane videretur fuisse correptum clar. Baluzii editorem haud erit ambiguum cuique notus superstites catholica trinitate perpendenti; erit forsitan qui vel plura non fuisse omnia desideraverit, præsertim si notam modo subjiciendam de Sponso Ecclesie ¹ penitus introspicat. Vos vero et similes alias eruditionis haud ita sane, licet cepta non spernenda symbolica salvanda esse duam s. ne hæc integra Baluzii a editionis corpus, omnibus nominæ et vulgari jama commedantur, laederetur. At quæ hinc et inde consurgunt sint emendare si vis, videatis tem. præcedenti dissertatione et notas de Auctoritate Pentecostæ apud Africanus. FID.

Primatus Petro datur. Ad Latinus qua cumque hæc sunt addita omnia esse ex marginibus sumantibus in contextum non sensel, sed diversis temporibus tandem relata, apparere autem ex eo varietatem quod quæ exstant vetustissima exemplaria, ea paucissimas vel nullas ejusmodi summas inseras habent, quod facile videtur ex codice Veronensi, quem Latinus contemderat ævo suo scriptum fuisse ante mille annos, cum in eo nihil istius modi apparet, et in septem alios Vaticanis desunt omnia. Adde summam illas marginales fuisse et ex Cypriani verbis collectas

C esse cuius facie esse intelligere, vel ex ea tantum summula quam in manuscripto codice Cardinali Hassii fuisse docet Pamelius, in quo scriptum erat consequenter in contextu: *Hic Petra primatus datur.* ²⁷⁷ Quod enim ex Cypriano, subdit Latinus, diligens et studiosus lector colligerat ad locum statim faciliusque invenendum, id in margine paucis verbis adnotarat, ut fortassis etiam iudicem eo ruin tanquam capitulum et locorum conarum tuleret: Ex quibus colligit idem vir doctissimus et eminentis nominis criticus retinendam in contextu fuisse lectionem vetustissimam et plurimum codicum, et indicari tamen oportuit: se quæ in recentioribus reperta erant, sed non statim in Cypriani contextum referri. Similiter observationem reperi in annotationibus Dionysii Lambini in Cluentinam Ciceronis et in n. Catilinariam.

Pastores sunt omnes. Id est episcopi omnes sunt pastores gregis Christi. Hinc videntur apud Cyprianum et alibi illos se invicem vocare fratres et collegas. Postea humilitas, qua præcipua debet esse in episcopo virtus, ut patet ex Epistola lxxix Cypriani, efficit ut episcopi se vocarent servos servorum Dei, etiam sanctus Papa Gregorius et alii aliquot episcopi Romani post eum, sed non omnes donec ad ultima tempora ventum est. Vide Joannem Sarisberiensem, lib. viii *Poherratici*, cap. 25.

Hanc Ecclesie unitatem. Ivo part. v, cap. 361, posuit: *Petri Unitatem qui non tenet. Imitatum ex glossemate.*

Resistit. Pamelius addidit, *qui cathedram Petri, super quem fundata est Ecclesia, quæ exstant etiam in Epistola secunda Pelagii II, ad episcopos Istriæ et in Actis Alexandri III, apud Baronium, tum etiam*

esse confidit? quando et beatus apostolus Paulus hoc idem doceat et sacramentum unitatis ostendat dicens: *Unum corpus et unus spiritus, una spes vocatōnis vestrae, unus Dominus, una fides, unum Baptisma, unus Deus* (Ephes. iv, 4-6).

V. Quam unitatem firmiter tenere et vindicare debemus, maxime episcopi, qui in Ecclesia praesidemus, ut episcopatum quoque ipsum unum atque indivisum probemus. Nemo fraternitatem mendacis fallat, nemo fidei veritatem perfida praevaricatione corrumpat. Episcopatus unus est, cuius a singulis in solidum pars tenetur. Ecclesia quoque una est, quae in multitudinem latius incrementō fecunditatis extenditur. Quomodo solis multi radii, sed lumen unum; et rami arboris multi, sed robur unum tenaci radice fundatum^a; et cum de fonte uno rivi plurimi

LECTIONES

^a Sed arbor una, tenaci radice fundata. *Pem. Voss. 2. Ver. Man.*

^b Corporis lucis *Ben. NC. 1. Lam. Pem. Bod. 2. Non*

STEPH. BALUZII NOTÆ.

apud Ivonem in loco paulo ante laudato et apud Gratianum dist. 93, ubi correctores Romani adducunt verba hæc quæ a Gratiano et Ivone referuntur, exstare in uno codice Vaticano operum sancti Cypriani, itemque in altero monasterii sancti Salvatoris Bononiæ. Verum non habentur in antiquis editionibus neque in libris nostris antiquis. Sane adnotatum est in editione Anglicana exstare in quatuor vetustis codicibus Anglicanis: Pamelius testatur se invenisse in Camberonensi. Cyprianus Epist. xl, pag. 53, *Cathedra una super petram Domini voce fundata.*

Unum corpus. Descripsit hunc locum, citans Cyprianum, Paulus papa II, in Epistola scripta ad Archiepiscopum Colossensem, anno 1460, 14 Kal. Augusti: *Quia unum corpus et unus spiritus omnes sumus, qui unum Dominum, unum Deum, unam fidem predicamus et colimus. Unde et Unitatem firmiter tenere et vindicare debemus omnes episcopi, ut episcopatum quoque, ut beatus inquit Cyprianus, unum et indivisum comprobemus.* Illud interim heic admoneo, scriptum quoque esse *individuum comprobemus* in codice Burgundico. Ex quo apparet Paulum papam usum esse quendam simili exemplari.

V.—*Nemo fraternitatem.* Istis verbis, sed paululum mutatis et mutilatis, tanquam suis usus est Pius papa II, in conventu Mantuano, ut videre est in tomo nono Spicilegii Dacheriani, pag. 512.

Episcopatus unus est. Hanc pericopen omisit Pius II, in conventu Mantuano. Poterat tamen ea non inutiliter nisi secundum eorum sententiam qui episcopatum unum interpretantur de episcopo Romano, qui ex illorum opinione est sponsus Ecclesie Catholice, id est universalis, ut notavimus supra, pag. 456. Vide Bellarminum, lib. II de Romano Pontifice, cap. 16, et Epistolam LXXII Stanislai Hlesii Cardinalis, qui unum sacerdotem interpretatur eum quem vocare solemus vicarium Christi.

Quomodo solis. Ista et alia plura loca istius operis Cypriani Hildebertus episcopus Cenomanensis tanquam sua, nulla Cypriani mentione, posuit in Sermone de Pace in nova editione, pag. 709.

Ab arbore frange. Citat hunc locum sanctus Augustinus Sermone cclxxxi, cap. 20; et lib. III, contra Cresconium, cap. 55.

Precisus arescit. In tomo IX Spicilegii Dacheriani legitur decrevit. At in vetustis schedis ex quibus edita est hæc oratio Pii diserte scriptum est *arescit.* Sic etiam in nova editione Hildeberti, pag. 710.

A desluunt, numerositas licet diffusâ videatur exundantis copiae largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle radium solis a corpore, divisionem lucis unitas non capit: ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit: a fronte præcide rivum, præcisus arescit. Sic et Ecclesia Domini luce perfusa per orbem totum radios suos porrigit; unum tamen lumen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur. Ramos suos in universam terram copia ubertatis extendit, profluentes largiter rivos latius expandit; unum tamen caput est et origo una, et una mater fecunditatis successibus copiosa. Illius foetu nascimur, illius lacte nutrimur, spiritu ejus animamur.

VI. Adulterari non potest sponsa Christi, incorrupta est et pudica. Unam domum novit, unius cubi-

recipit *Voss. 3.*

^c Profluentes rivos *Lam. Ebor. latius pandit. Thu.*

VARIANTES.

VI.—*Adulterari non potest.* Refert hunc locum sanctus Fulgentius lib. I, cap. 4, de *Remissione peccatorum.* Ego cum viderem in hoc Cypriani loco et in aliorum veterum scriptorum incubationibus Ecclesiam vocari sponsam Christi; Christum vero sponsum, et quidem unicum, legerem autem in eodem loco Cypriani sponsam Christi, quam ille non dereliquit, non derelinquit, neque derelinquet, aut a se abiciet vel alienabit, quam ei desponsavit. Pater, ut in libro IX, Epist. II, ait Petrus abbas Celsensis, quam Innocentius papa III, lib. I, Epist. IV, ait a Christo desponsatam fuisse; cum legerem, inquam, in hoc Cypriani loco sponsam Christi adulterari non posse, ipsosque etiam Romanos Pontifices; Bonifacium istius nominis primum, Leonem quoque istius nominis primum in Epistola ad Anatolium, Leonem IX in Epistola ad Robertum abbatem Casadei in Arvernis, Alexandrum III, in Epistola ad Bononienses, amulum ejus Octavianum in Epistola encyclica de Electione sua, Innocentium III, in plurimis Epistolis suis, Honorium III in Epistola ad regem Portugalsensem, Clementem V, in concilio Viennensi, Cardinales ad imperatorem Fridericum scribentes, apud Baronium an. 1159, § LXII, et alios vocare Ecclesiam unius viri Christi sponsam, Christum verum et unicum sanctae Ecclesie sponsum, putabam hinc colligi non immerito posse Ecclesiam esse univiram, uti dictum a me est olim in Notis ad Agobardum. Videbam præterea eam, quam Tertullianus in ipso initio libri ad Martyras vocat dominam matrem Ecclesiam, vocatam fuisse matrem et dominam Romani Pontificis a Paschali II, in concilio Lateranensi et a Clemente V, in concilio Viennensi. Unde recte, ut mihi videbatur, colligebam illam non posse esse sponsam ejus cujus mater esset et domina. Et tamen inventi sunt postea, qui dicerent Papam quoque esse sponsum Ecclesie, non solum Romanæ, quod est extra controversiam, sed etiam totius seu universalis Ecclesie. Quod sensisse Gregorium Papam X, liquet ex decretis ejus editis in concilio Lugdunensi. Postea Joannes Monachus Cardinalis in cap. Felicitis de Poenis in Sexto, cum dixisset unam esse Ecclesiam, extra quam nullus salvator, statim addit: *Et istius est sponsus Papa.* Deinde Joannes Andreæ in cap: *Pia consideratione de Excessibus* in Sexto, ait Papam esse generalem sponsum Ecclesie. Eugenius Papa IV, scribens ad Carolum VII, regem Francorum apud Odoarium Raynaldum an. 1427, § xxiv, ait se esse verum Vicarium Jesu Christi atque

coli sanctitatem casto pudore custodit. Hæc nos Deo servat, hæc filios regno quos generavit assignat. Quisquis ab Ecclesia segregatus, adulteræ jungitur, a promissis Ecclesiæ separatur: nec perveniet ad Christi præmia, qui relinquit Ecclesiam Christi. Alienus est, profanus est, hostis est. Habere jam non potest Deum patrem, qui Ecclesiam non habet matrem. Si potuit evadere quisquam qui extra arcam Noe fuit, et qui extra Ecclesiam foris a fuerit evadit. Monet Dominus et dicit: *Qui non est mecum, adversus me est; et qui non mecum colligit, spargit* (Matth. xii, 30). Qui pacem Christi et concordiam rumpit, adversus Christum facit. Qui alibi præter Ecclesiam colligit Christi Ecclesiam spargit. Dicit Dominus: *Ego et*

LECTIONES VARIANTES.

^a Ecclesiæ fores *Thu.*

^b Veritatem non tenet ad salutem *Oxon. Pen. Ar. Bod.*

² *Lan. Ebor. NC. 1.* Nec salutem *Voss. 3.*

^c Potius indueret *Ita vet. edd. et multi codd. Baluz.*

STEPH. BALUZII NOTÆ.

unicum Ecclesiæ suæ sponsum. Ægidius cardinalis Viterbiensis in oratione ad Julium papam II habita in concilio Lateranensi anno 1511, v Non. Maii: *Appello ergo te, Juli, pontifex maxime. Summus ille te appellat Deus, qui suam te gerere in terris vicem voluit, qui a tanto jampridem senatu te unum delegit qui nomen usque in annum Ecclesiæ suæ te sponsum defendit.* Sic Odoricus Raynaldus in epistola dedicatoria tom. xiii *Annalium Ecclesiasticorum* ad Innocentium X, ait Ecclesiam toto orbe diffusam esse illius sponsum. Vidit Alexander a Turre magnam esse in ea re difficultatem, magnum periculum, si dice-retur Ecclesiam non esse univiram, item si negaretur Papam esse sponsum Ecclesiæ universalis. Itaque cum in libro iv, cap. 14, de *fulgentii radio ecclesiasticæ Hierarchiæ* dixisset Christum esse unicum ac singularem Ecclesiæ sponsum, quod esse videtur verissimum, vellet tamen Papam quoque, quem vocat *ecumenicum Ecclesiæ episcopum*, esse etiam sponsum Ecclesiæ universalis, confugit ad sophistarum argutias et subtilitates, et ex sensu illorum dixit duos esse sponso Ecclesiæ, unum invisibilem, id est Christum, et alium visibilem, id est Papam. Quo nihil fingi potest ineptius. Quid enim fingi potest ineptius quam dicere mulierem duobus viris esse matrimonio junctam, uni vero, alteri imaginario. Et tamen Bellarminus, lib. ii, cap. 51, de *Romano Pontifice*, ausus est ita existimare, inquires illum ita dici sponsum Ecclesiæ loco Christi ut Christi vicarium et ministrum. Non bene profecto merentur de Romano Pontifice qui vanas illas et futes opiniones comminiscuntur. Contentus est ille sua suprema dignitate, qua nulla excelsior, excellentior, eminentior, atque sublimior est in orbe terrarum, cui nulla potestas requari potest, ut ait Pius papa II ad Carolum VII regem Francorum scribens apud Bzovium an. 1461, § ix. Christus est sponsum, Ecclesia sponsa, pontifex Romanus amicus sponsi. Eam Christus ascensus in cælum, ut ait sanctus Augustinus, commendavit discipulis suis, non ut amet aliquem ipsorum, sed ipsum tamquam sponsum, illos tamquam sponsi amicos. Præclare ergo sanctus Bernardus in Epistola cæta, in editione Mabillonii scribens nomine episcoporum ad Innocentium papam ait: *Tibi commissa est sponsa Christi, amice sponsi. Tuum est eandem uni viro virginem castam exhibere Christo.* Idem Eugenium papam III monuit non debere illum, si amicus sponsi esset, vocare Ecclesiam principem suam, sed principem, sicut Hieronymus Eustochium, quæ virginitatem suam Christo dicaverat, ideo ait se vocare dominam, quippe sponsum domini sui. Virgines enim

A Pater unum sumus (Joan. x, 30). Et iterum de Patre et Filio et Spiritu ¹⁹⁵ sancto scriptum est: *Et hi tres unum sunt* (I Joan. v, 7). Et quisquam credit hanc unitatem de divina firmitate venientem, sacramentis cœlestibus cohærentem, scindi in Ecclesia posse et voluntatum collidentium divortio separari? Hanc unitatem qui non tenet, Dei legem non tenet, non tenet Patris et Filii fidem, vitam non tenet et salutem ^b.

VII. Hoc unitatis sacramentum, hoc vinculum concordie inseparabiliter cohærentis ostenditur quando in Evangelio tunica Domini Jesu Christi non dividitur omnino nec scinditur, sed sortientibus de veste Christi quis Christum ^c indueret, integra vestis accipitur, et incorrupta atque indivisa tunica possidetur. Lo-

^B potius omisit. *Id vero retinendum, inquit Lips. editor, quoniam ita optime significatur, in quo omnis hujus argumenti vis posita est.*

quæ se Christo consecrarunt Ecclesia vocare solet sponsas Christi, ut etiam olim scribebat sanctus Fulgentius episcopus Ruspensis ad Probam de Virginitate: *Unus omnium sacrarum virginum sponsum.* Rectissime Innocentius papa III in sermone in de *Consecratione Pontificis*, cum disseruisset de unione sacramentali Christi et Ecclesiæ, ²⁵¹ Christum autem vocasset sponsum, se vero dixisset amicum sponsi, subjunxit se esse sponsum Romanæ Ecclesiæ. Addo etiam Alypium et Augustinum scribentes ad Julianam discrete vocare Christum *universæ Ecclesiæ unicum sponsum.*

^C *Si potuit evadere.* Hoc loco usus est Alexander III adversus imperatorem Fridericum, ut patet ex ejus *Actis* apud Baronium an. 1164, § xli.

Et hi tres unum sunt. Vide Erasmus in caput quintum Epistolæ primæ Joannis, *Notas Anglorum* ad hunc locum, et Richardum Simonem in *Historia critica Novi Testamenti* tom. i, cap. 18, pag. 212. Vide etiam *Itinerarium R. P. Edmundi Martene* parte ii, pag. 79.

VII.—*Quis Christum.* Scio Manutium et alios post eum, uno Morello excepto, posuisse *ipsam* pro *Christum*, uti etiam ego vidi scriptum in uno veteri libro, et eam in aliis duobus veteribus. At ego, qui video libros nostros veteres xxv et quatuor Anglicanos itemque omnes veteres editiones habere *Christum*, arbitratus sum eam lectionem, quæ bonum sensum constituere potest, esse retinendam, ut sensus sit voluisse Cyprianum dicere sortitos fuisse milites quis Christum indueret, id est vestem qua Christus fuerat indutus, improprio sane usu, sed tamen vero. Eodem fere modo Paulus Apostolus eos qui in Christo baptizati sunt Christum scribit induisse, id est habuisse indumentum Christi, ut interpretatur Hieronymus. Quo etiam loquendi modo utitur Cyprianus in libro de *Lapsis*, pag. 192. Illic error apud Cyprianum haud dubie ortus est ex eo quod in antiquo quodam exemplari, cui ego vidi simile, scriptum erat XPM, et is qui ex illo codice descripsit opera sancti Martyris, cum legere nesciret has notas, imperite posuit *ipsam*, respiciens ad tunicam. Alii deinde posterunt *eam*, putantes haud dubie hanc vocem melius huic loco congruere quam *ipsam*. Nam certum est veteres librarios qui sancti Martyris opera descriperunt per licentiam sæpe suam mutasse verba Cypriani et alia similia supposuisse, quemadmodum pluribus exemplis ostendimus in his notis. Hinc orta tot synonyma quæ apud Cyprianum occurrunt in veteribus libris.

^{VII} *Indivisa.* Ita undecim libri nostri et septem Angli-

quiritur ac dicit Scriptura divina : *De tunica autem, quia de superiore parte non consutilis, sed per totum textilis fuerat, dixerunt ad invicem : Non scindamus illam, sed sortiamur de ea cujus sit (Joan. xix, 23, 24).* Unitatem illa^a portabat de superiore parte venientem, id est de caelo et a Patre venientem, quæ ab accipiente ac possidente scindi omnino non poterat, sed totam simul et solidam^b firmitatem inseparabiliter obtinebat. Possidere non potest indumentum Christi qui scindit et dividit Ecclesiam Christi. Contra denique cum, Salomone moriente, regnum ejus et populus scinderetur, Achias propheta Jeroboam regi obvius factus in campo, in duodecim scissuras vestimentum suum discidit dicens : *Sume tibi decem scissuras, quia hæc dicit Dominus : Ecce scindo regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem scepra, et duo scepra erunt ei propter servum meum David et propter Hierusalem civitatem quam elegi ut ponam nomen meum illic (III Reg. xi, 31, 32, 36).* Cum duodecim tribus Israel scinderentur, vestimentum suum propheta Achias discidit. At vero, quia Christi populus non potest scindi, tunica ejus per totum textilis et coherens divisa a possidentibus non est. Individua, copulata, connexa^c ostendit populi nostri, qui Christum induimus, concordiam coherentem. Sacramento vestis et signo^d declaravit Ecclesie unitatem.

VIII. Quis ergo sic est sceleratus et perfidus, quis sic discordiæ furore vesans, ut aut credat scindi posse aut audeat scindere unitatem Dei, vestem Domini, Ecclesiam Christi? Monet ipse in Evangelio suo et docet dicens : *Et erit unus grex et unus pastor (Joan. x, 16).* Et esse posse uno in loco aliquis existimat aut multos pastores aut plures greges? Apostolus item Paulus, hanc eandem nobis insinuans unitatem, obsecrat et hortatur dicens : *Obsecro, inquit, vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut id ipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.*

LECTIONES VARIANTES.

^a Unitatem ille Lam. Ebor. NC. Pem. Bod. 1, 2, 3. Paris. Foss. 5. Thu. Foss. Spir.

^b Semel solida firmitatem Paris. Semel et solidam Oron.

^c Individua copula, connexa Foss. 5. Imom.

^d Vestris declaravit Foss. Spir.

STEPH. BALUZII NOTE.

cani, melius profecto quam alii, in quibus scriptum est *individua*. Individuum est quod non potest dividi, indivisum quod non est divisum. Certum est autem vestem Christi potuisse dividi et non fuisse divisam. Tamen postea Cyprianus eandem tunicam appellat individuum, ratione nimirum argumenti quod tractabat, ut ostenderet concordiam populi Christiani individuum et perpetuam esse debere. Rufinus in Psal. xxi : *Quod vero inconsutilem et meliorem non dividerunt, Ecclesie concordiam figuraverunt.* Tertullianus in extremo libro de Patientia : *Cum ergo Spiritus Dei descendit, individua patientia comitatur eum.* Dubitare autem licet an vera sit narratio Ruperti, sancti Antonini, et aliorum quorundam scribentium tunicam inconsutilem factam fuisse a beata Virgine Maria. (Cui tamen traditioni suffragatur hinc ignobile D. Gerberonii ea de re opusculum cui titulus : Hist. de la robe sans couture de N.-S.-J.-C. qui est révéée dans l'Egl. du Mon. des Bénéd. d'Argentéuil, 1676, in-12. Edd.)

A Sitis autem compositi in eodem sensu et in eadem sententia (I Cor. 1, 10). Et iterum dicit : *Sustinentes invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem spiritus in conjunctione pacis* (Ephes. iv, 2, 3). Stare tu et vivere putas posse de Ecclesia recedentem, sedes sibi alias et diversa domicilia condentem, cum dictum sit ad Rahab, in qua præformabatur Ecclesia : *Patrem tuum et matrem tuam et fratres tuos et totam domum patris tui colliges ad te ipsam in domum tuam, et omnis qui exierit ostium domus tuæ foras, reus sibi erit (Josue ii, 18, 19).* Item sacramentum Paschæ nihil aliud in Exodi lege continet^e quam ut agnus, qui in figura Christi occiditur, in domo una edatur. Loquitur Deus dicens : *In domo tua comedetur, non ejicetis de domo carnem foras (Exod. xii, 46).*

B Christi et sanctum Domini eici foras non potest, nec alia ulla^g credentibus præter unam Ecclesiam domus est. Hanc domum, hoc unanimiatis^h hospitium designat et denuntiat Spiritus sanctus in Psalmis dicens : *Deus qui inhabitare facit unanimes in domo (Psal. lxxvii, 7).* In domo Dei, in Ecclesia Christi, unanimes habitant, concordantes et simplices perseverant.

IX. Idecirco et in columba venit Spiritus sanctus : simplex animal et lætum, non felle amarum, non morsibus sævum, non unguium lacerationeⁱ violentum, hospitia humana^j diligere, unius domus consortium nosse; cum generant, simul filios edere, cum commentant, volatibus invicem coherere, communi conversatione vitam suam degere, oris osculo concordiam pacis agnoscere, legem circa omnia unanimiatis implere. Hæc est in Ecclesia noscenda simplicitas, hæc charitas obtinenda, ut columbas dilectio fraternitatis inuitetur, ut mansuetudo et lenitas agnis et ovibus æquetur. Quid facit in pectore christiano luporum feritas et canum rabies et venenum lethale serpentum et cruenta sævitia bestiarum? Gratulandum est cum tales de Ecclesia separantur, ne co-

VARIANTES.

^e Vinculo pacis Foss. 5.

^f Continet Pem. Voss. 2. Continetur Foss. 5.

^g Nec alia una Lam. Ebor. NC. 1.

^h Unitatis Voss. 1.

ⁱ Non morsibus lætum, non unguatum Thu. Foss. Spir.

^j Hospitia consuevit Lam. Ebor. Ben. NC. 1.

D VIII.—*Et erit unus.* Omnes fere libri veteres habent et erunt.

Schismata. Tres libri veteres, *dissensiones.* Sic etiam in veteri libro legisse se monet Morellius.

Totam domum patris. Codex Beccensis : *Totam familiam tuam colliges.*

Sanctum Domini. Id est Eucharistia, ut antea diximus, pag. 541.

IX.—*Simplex animal.* Tertullianus in libro de Anima : *Spiritus figura columbe delapsus in hominem, ut natura Spiritus sancti declararetur per animal simplicitatis et innocentie, quod etiam corporaliter ipso felle caret columba.* Rufinus, in Psal. lxxvii : *Sancta Ecclesia merito dicitur columba, quia fel amaritudinis non habet, et quia virtute simplicitatis pollet.*

Ne columbas, ne oves. Supra, Epist. lxxvii, pag. 95, dixit de diabolo : *Unum primo aggressus, ut lupus oves serrenere a grege, ut accipiter columbam ab agnive volantium separare tentaverat.* Crudeliter iniuriis fuisse videtur episcopis sui temporis Joannes Rus-

lumbas, ne oves Christi sœva sua et venenata ean-
 latione prædentur. Collocare et conjungi non potest
 amaritudo cum dulcedine, caligo cum lumine, pluvia
 cum serenitate, pugna cum pace, cum sœcunditate
 sterilitas, cum fontibus siccitas, cum tranquillitate
 tempestas. Nemo existimet bonos de Ecclesia posse
 discedere: triticum non rapit ventus, nec arborem
 solida radice fundatam procella subvertit; inanès pâ-
 leæ tempestate jactantur, invalidæ arbores turbulis
 incurSIONe evertuntur. Hos execrat et percudit Joan-
 nes apostolus dicens: *Ex nobis exierunt, sed non
 fuerunt ex nobis: si enim fuissent ex nobis, mansissent
 utique nobiscum* ^a (I Joan. ii, 19).

X. Hinc hæreses et factæ sunt frequenter et fiunt;
 dum perversa mens non habet pacem, dum perfidia
 discordans non tenet unitatem ^b. Fieri verò hæc Dô-
 minus permittit et patitur, manente propriæ libertatis
 arbitrio, ut, dum corda nostra et mentes nostras ve-
 ritatis discrimen examinat, probatorum fides integra
 manifesta luce clarescat. Per Apostolum præmonet
 Spiritus sanctus et dicit: *Oportet hæreses esse, ut
 probati manifesti sint in vobis* (I Cor. xi, 19). Sic pro-
 bantur fideles, sic perdit deceptorum. Sic et ante iudi-
 cii diem hic quoque jam justorum atque injustorum
 animæ dividuntur, et a frumento ^c paleæ separantur.
 Illi sunt qui se ultro apud temerarios convenas ^d sibi
 divina dispositione præficiunt, qui, se præpositos sine
 ulla ordinationis lege constituunt, qui, nemine episco-
 patus dante, episcopi sibi nomen assument; quos
 designat in Psalmis Spiritus sanctus sedentes in pesti-
 lentie cathedra (Psal. i, 1), pestes et lues fidel, ser-
 pentis oræ fallentes, et corrupende veritatis artifi-
 ces, venena lethalia linguis pestiferis evomentes; quorum
 sermo ut caner serpiti (II Tim. ii, 17), quorum
 tractatus pectoribus et cordibus singulorum inor-
 tale virus infundit.

XI. Contra ejusmodi clamat Dominus, ab his refran-
 nat et revocat errantem plebem suam, dicens: *Nolite*

LECTIONES VARIANTES.

^a Mansissent nobiscum Thu. Foss.

^b Dum perversa mens non tenet unitatem Ar.

^c A tritico Foss. 3.

^d Conventus Foss. 3.

A *audire sermones pseudoprophetarum, quoniam visiones
 cordis eorum frustrantur eos. Loquuntur, sed non ab
 ore Domini. Dicunt eis qui abiciunt verbum Dei: Pax
 erit vobis et omnibus ambulatibus in voluntatibus
 suis. Omnis qui ambulat in errore cordis sui, non ve-
 niat super eum mala. Non locutus sum ad eos, et ipsi
 prophetaverunt. Si stetissent in substantia mea, et au-
 dissent verba mea, et si docuissent populum meum,
 convertissem eos a malis cogitationibus eorum* (Hier.
 xxiii, 16, 17, 21, 22). Hos eosdem denuo Dominus
 designat et denotat dicens: *Me dereliquerunt fontem
 aquæ vivæ, et effoderunt sibi lacus detricos, qui non
 possunt aquam portare* (Ibid. ii, 13). Quanto aliud
 baptisina præter unum esse homi possit, baptizare se
 posse opinantur. Vite fontis deserto, vitalis et salu-
 taris aquæ gratiam polliceantur. Non abluuntur illi ^e
 homines; sed potius sordidantur; hæc purgantur de-
 lieta, sed inilio emulantur. Non Deo natiuitas illa,
 sed diabolo liliôs generat. Per mendacium nati Veri-
 tatis promissa non capiunt: de perfida præcreati fidei
 gratiam perdit. Ad pacis præmium ^f venire non
 possunt, qui pacem Domini discordiæ furore ruperunt.

XII. Nec se quidam vana interpretatione decipiant
 quod dixerit Dominus: *Ubi cumque fuerint duo aut
 tres collecti in nomine meo, ego cum eis sum* (Math.
 xviii, 19, 20). Corruptiores Evangelii atque interpre-
 tes falsi extrema ponunt et superiora prætereunt,
 partis memores, et partem ^g subdole comprimentes;
 ut ipsi ab Ecclesia scissi sunt, ita capituli omnis sen-
 tentiam seludunt: Dominus enim, cum discipulissuis
 unanimitatem suaderet et pacem: *Dico, inquit, vobis
 quoniam, si duobus ex vobis convenerit in terra, de omni
 re quacumque petieritis, continget vobis a Patre meo qui
 in cœlis est. Ubi cumque enim fuerint duo aut tres col-
 lecti in nomine meo, ego cum eis sum* (Ibid.), osten-
 dens non multitudini, sed unanimitati deprecantium
 plurimum tribui. *Si duobus, inquit, ex vobis convenerit
 in terra; unanimitatem prius posuit, concordiam pacis*

C

^e Illis Oxon.

^f Partim memores et partim Bod. 4. Foss. 1. Paris. Thu.

STEPH. BALUZII NOTÆ.

brochius in cap. 135 Commentarii sui in tabernaculum
 fœderis, comparans eos acceperit, mens illos
 populum Domini non ut pastores, sed secularium
 more regere ac moderari. Et addit: *Et ut acciperet
 pullos suos, dum valent, ad captandam prædam vo-
 lare compellit, et est ferus ac crudelis, ita perversi præ-
 lati pullos suos, id est eos qui ipsorum funguntur mu-
 nere, prædas ubi cumque possint agere compellunt.
 Semper enim ubi verum temporarium lueri sperant,
 versuti, rigidi, ac crudeliter sunt, cum tamen Deus om-
 nipotens prælati Ecclesiæ hand secus omni interdixerit
 inclementia ac crudelitate, quam Judæis omni accipi-
 trum genere. Vide etiam Nicolaum de Cusa, lib. iii
 de Concordantia Catholica, cap. 29.*

^a *Amaritudo cum dulcedine.* Cornelius Gelsus, lib.
 iv, cap. 9. *Dulcia omnium inimica sunt.* Arnobius, lib. vii:
Neque enim in dulcedinem vertere amaritudo se potest.
 Hieronymus, in præfatione Epistolæ ad Algasiam:
Atis dulcia placent, nonnullos subamara delectant.
 Horum stomachum acida renovant, illorum salsa susten-

tant. Vide notas nostras ab libro quinto Salviani.

D X — *Sine divina.* Ut Novatianus Romæ adversus
 Cornelium. Vide que de Luciano notamus ad Epi-
 stolam xvi, pag. 405.

Tractatus. Antea legebatur *tractus* in antiquis edi-
 tionibus. Rembolus edidit *tactus*. Quæ lectio magis
 arrisit Erasmo; Manutio, Pamelio, et Rigaltio, sed
 non Mouello, qui posuit *tractatus*. Quæ est vera
 lectio; quam confirmant xxvi libri nostri et decem
 Anglicani, tum etiam editio Veneta anni 1547. Hæc
 verò lectionem tamenetsi Rigaltius non posuerit in
 contextu, ait tamen in observationibus suis ita scri-
 bi omnino debere. Hoc iudicium secuta est editio
 Anglicana.

XII. — *Corruptores Evangelii.* Rufinus, in Psal. cx,
 explicans adversus hæreticos hæc verba, *quoniam
 ecce peccatores incenderunt arcem, ait, id est sanctam
 Scripturam suis erroribus et suis sensibus applicaverunt.*
 Idem, lib. v Hist. Eccles., cap. 28: *Scripturas autem
 dicinas absque ulla timoris Dei reverentia corruerunt.*

ante præmisit, ut conveniat nobis fideliter et firmiter docuit. Quomodo autem potest ei cum aliquo convenire cum eum corpore ipsius Ecclesiae et cum universa fraternitate non convenit? quomodo possunt duo aut tres in nomine Christi colligi quos constat a Christo et ab ejus Evangelio separari? Non enim nos ab illis, sed illi a nobis recesserunt. Et cum hæreses et schismata postmodum nata sint, dum conventicula sibi diversa constituunt, veritatis caput atque originem reliquerunt. Dominus autem de Ecclesia sua ^a loquitur, et ad hos qui sunt in Ecclesia loquitur, ut si ipsi concordēs fuerint, si, secundum quod mandavit et monuit, duo aut tres licet, collecti unanimiter oraverint, duo aut tres licet sint, impetrare possint de Dei majestate quod postulant. *Ubi-cumque fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, ego, inquit, cum eis sum*, cum simplicibus scilicet atque pacatis ^b, cum Deum timentibus et Dei præcepta servantibus. Cum his duobus vel tribus licet esse se dixit, quomodo et cum tribus pueris in camino ignis fuit (*Dan. m.*), et quid in Deum simplices atque inter se unanimes permanebant, flammis ambientibus medios spiritu roris animavit. Quomodo Apostolis duobus in custodia clausis (*Act. v.*), qui simplices, quia unanimes erant, ipse adfuit, ipse, resolutis carceris claustris, ut verbum quod fideliter prædicabant multitudini traderent, ad forum rursus imposuit. Quando ergo in præceptis suis ponit et dicit: *Ubi fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, ego cum eis sum*, non homines ab Ecclesia dividit qui instituit et fecit Ecclesiam, sed exprobrans discordiam perfidis, et fidelibus pacem sua voce commendans, ostendit magis esse secum duobus aut tribus unanimiter orantibus quam cum dissidentibus plurimis, plusque impetrari posse paucorum concordie prece quam discordia oratione multorum ^d.

XIII. Ideo et cum orandi legem daret, addidit dicens: *Et cum steteritis ad orationem, remittite si quid*

LECTIONES VARIANTES.

^a Ad Ecclesiam suam loquitur Voss. 1.

^b Pacificus Ver. Placatis Voss. 3.

^c Ego, inquit, cum eis Ar. Paris. Bod. 1, 2, 3, 4. Lam.

^d Concorantium pacem quam discordantium orationem multorum Voss. 3.

STEPH. BALUZI NOTÆ.

XIII. — *Pacatum*. Tres libri veteres habent *pacatum*. Alii tres et veteriores editiones addunt *vel pacem apud Deum*. Sed ea desunt in aliis editionibus et in quindecim antiquis exemplaribus. Recte autem Pacælius existimat irrepisse in textum ex margine. Ego facilius crediderim addita fuisse supra lineam in codicibus antiquis, nisi sæpe factum fuisse monimus supra. Codex Turicensis habet: *Neque enim habere pacem apud Deum poterat*. Fuxensis: *Neque enim pacem Domini habere poterat*. In Epistola secunda Pelagii II ad Episcopos Istriæ, legitur: *Neque enim habere pacatum Dominum poterat*. Aliter hunc Cypriani locum expressit Ludovicus Romanus in sermone quem habuit in concilio Basiliensi. Sic enim posuit: *Neque enim Deum habere pacatum poterit qui cum fratre pacem non habet, sed zeli discordiam*.

XIV. — *Tales etiamsi*. Ad hunc locum vir doctissimus Joannes Pearsonus episcopus Gestrensis in *Vindictis Epistolarum sancti Ignatii*, cap. 9, censet respexisse

A habetis adversus aliquem, ut et Patet vester qui in caelis est remittat vobis peccata (*Marc. xi; 25*). Et ad sacrificium cum dissensione venientem revocat ab altari, et jubet prius concordare cum fratre, tunc cum pace redentem Deo munus offerre (*Matth. v, 24*), quia nec ad Cain munera respexit Deus (*Gen. iv, 5*): neque enim pacatum habere Deum poterat, qui cum fratre pacem per zeli discordiam non habebat. Quam sibi igitur pacem promittunt inimici fratrum; que sacrificia celebrare se credunt amici sacerdotum? An secum esse Christum cum collecti fuerint opinantur, qui extra Christi Ecclesiam colliguntur?

XIV. Tales etiamsi occisi in confessione nominis fuerint, macula ista nec sanguine abluitur: inexpiables et gravis culpa discordiæ nec passione purgatur. *B* Esse martyr ¹⁹⁹ non potest qui in Ecclesia non est: ad regnum pervenire non poterit qui eam quæ regnaturæ est derelinquit. Pacem nobis Christus dedit, concordēs atque unanimes esse præcepit, dilectionis et charitatis fœdera incorrupta atque inviolata servari mandavit. Exhibere se non potest martyr qui fraternam non tenuit charitatem. Docet hoc et contestatur Paulus apostolus dicens: *Et si habuero fidem ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Et si in cibos pauperum distribuero omnia mea, et si tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil proficio. Caritas magnanima est, caritas benigna est, caritas non æmulatur, non igitur perperam, non inflatur, non irritatur, non cogitat malum ^e, omnia diligit, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.* *C* *Charitas numquam excedit* ^t (*I Cor. xii, 2, 5, 7, 11*). Numquam, inquit, excedit caritas. Hæc enim semper in regno erit, hæc in æternum fraternitatis sibi coherentis unitate durabit. Ad regnum cœlorum non potest pervenire discordia; ad præmia Christi ⁵, qui dicit, *Hoc est mandatum meum, ut diligatis invicem, quemadmodum dilexi vos* (*Joan. xv, 12*), pertinere non

^e Non agit perperam, non inflammata, non gaudet super injustitiam Lam. Lin.

^t Excedit habent codd. ix Anglic.

⁵ Nec præmium Christi. Ar. Lam. Ebor. Voss. 1, 2, 3. NC. 1. Paris. Thu. Foss. Oxon.

D sanctum Joannem Chrysostomum, homilia undecima in Epistolam ad Ephesios, cum ait virum quemdam sanctum dixisse ne martyrii quidem sanguinem posse peccatum schismatis eluere.

Ut ardeam. Ita etiam lib. in *Testimoniis*, cap. 5. At Hieronymus in caput quintum Epistolæ ad Galatas refert, in veteri versione, pro *ardeam* legi *glorier*. Ut videtur Hieronymus præferre eam lectionem, cum paulo post dicat illam que habet *ardeam* esse errorem qui apud nostros inolevit.

Caritas magnanima. Ita etiam in libro de *Zelo et Livore*, pag. 259, in libro de *Bono patientia*, pag. 232; et lib. in *Testimoniis*, cap. 5. Vide annotationes Erasmi in hunc locum Epistolæ primæ Pauli ad Corinthios.

Pertinere non poterat. Plerique libri veteres præferunt, *ad Christum pertinere non poterit qui dilectionem*. Retinuitis eorum lectionem qui plures numero sunt.

poterit qui dilectionem Christi perfida dissensione A violavit. Qui charitatem non habet, Deum non habet. Joannis beati apostoli vox est : *Deus, inquit, dilectio est; et qui manet in dilectione, in Deo manet* ^a, *et Deus in illo manet* (I Joan. iv, 16). Cum Deo manere non possunt qui esse in Ecclesia Dei unanimis noluerunt. Ardeant licet flammis et ignibus traditi vel objecti bestiis animas suas ponant, non erit illa fidei corona, sed poena perfidiae; nec religiosae virtutis exitus gloriosus, sed desperationis interitus. Occidi talis potest, coronari non potest. Sic se christianum esse proficitur quomodo et Christum diabolus saepe mentitur, ipso Domino praemouente et dicente : *Multi venient in nomine meo dicentes : Ego sum Christus, et multos fallent* (Marc. xiii, 6). Sicut ille Christus non est, quamvis fallat in nomine, ita nec christianus videri potest B qui non permanet in Evangelii ejus et fidei veritate.

XV. Nam et prophetare et daemonia excludere ^b et virtutes magnas in terris facere sublimis utique et admirabilis res est, non tamen regnum caeleste consequitur quisquis in his omnibus invenitur, nisi recti et justi itineris observatione gradiatur. Denuntiat Dominus et dicit : *Multi mihi dicent in illo die : Domine, Domine, nonne in tuo nomine prophetavimus, et in tuo nomine daemonia exclusimus, et in nomine tuo virtutes magnas fecimus? Et tunc dicam illis : Numquam vos cognovi; recedite a me, qui operamini ^c iniquitatem* (Matth. vii, 22, 23). Justitia opus est ut promereri quis possit Deum judicem : praecipit enim et monitis obtemperandum est, ut accipiant merita nostra mercedem. Dominus in Evangelio suo, cum spei et fidei C nostrae viam compendio breviantur dirigeret : *Dominus Deus tuus, inquit, Deus unus est; et : Diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo, et de tota anima tua, et de tota virtute tua. Hoc est primum mandatum; et secundum simile huic : Diliges proximum tuum tanquam te* ^d. *In his duobus praecipitis tota lex pendet et prophetiae* (Marc. xii, 29-31). Unitatem simul et dilectionem

magisterio suo docuit, prophetas omnes et legem praecipit duobus inclusit. Quam vero unitatem servat, quam dilectionem custodit aut cogitat, qui, discordiae furere vesanus, Ecclesiam scindit, fidem destruit, pacem turbat, charitatem dissipat, sacramentum profanat?

XVI. Malum hoc, fidelissimi fratres, jam pridem coeperat; sed nunc crevit ejusdem mali infesta clades, et exurgere ac pullulare plus coepit haereticæ perversitatis et schismatum venenata pernicietas, quia et sic ^e in occasu mundi fieri oportebat, praenuntiante per Apostolum nobis et praemouente Spiritu sancto : *In novissimis, inquit, diebus aderunt tempora molesta, et erunt homines sibi placentes, superbi, tumidi, cupidi, blasphemii, parentibus inobedientes, ingrati, impii, sine affectu, sine fœdere ^e, delatores, incontinentes, immites, bonum non amantes, proditores, procaeces, stupore inflati ^f, voluptates magis quam Deum diligentes, habentes deformationem religionis, virtutem autem ejus abnegantes. Ex iis sunt qui repunt in domos, et praedantur mulierculas oneratas peccatis, quae ducuntur variis desiderii, semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes. Et quomodo Jannes et Mambres resistunt Moysi, sic et hi resistunt Veritati, sed non proficiunt ^g plurimum. Imperitia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut et istorum fuit* (II Tim. iii, 1-9). Adimplentur quaecumque praedicta sunt, et appropinquante jam saeculi fine, hominum pariter ac temporum probatione ^h venerunt. Magis ac magis adversarium saviente error fallit, extollit stupor, livor incedit, cupiditas exareat, depravat impietas, superbia inflat, discordia exasperat, ira praecipitat.

XVII. Non tamen nos moveat aut turbet ⁱ multorum nimia et abrupta perfidia, sed potius fidem nostram, praenuntiante rei veritate, corroboret ⁱ. Ut quidam tales esse coeperunt, quia haec ante praedicta sunt, ita ceteri fratres ab ejusmodi caveant, quia et haec ante praedicta sunt, instruente Domino et dicente : Vos

LECTIONES VARIANTES.

^a In Deo manet. Cum Deo. Pem. Lin. Voss. 1. NC. 2.

^b Expellere Lan. Ebor. Lin. Bod. 2.

^c Operabamini NC. 1, 2. Pem. Voss. 2. Thu.

^d Te ipsum Pem. Lin. Voss. 3.

^e Sine misericordia Voss. 3.

^f Inflati, superbi Ar. Ambitiosi Voss. 1. 3.

^g Veritati, sed non proficiunt Ar. Lan. Ebor. Lin. Thu.

^h Foss. Ben. NC. 1. Voss. 1. Thu.

ⁱ Probationes Ver. Voss. 3.

^j Terreat Voss. 1. 3. Ruina et abrupta NC. 1, 3.

^k Fidem nostram praenovitas corroboret Ben. Praenuntiatæ rei Paris. Rei veritate, res ipsa Val. 3.

STEFH. BALUZII NOTÆ.

XV.—*Virtutes magnas facere.* Vide notas nostras D ad librum Agobardi de Privilegio et Jure sacerdotii.

XVI.—*Fidelissimi.* Ita omnes veteres editiones, viginti libri nostri, et septem Anglicani. Morelius posuit *dilectissimi*. Sed hanc lectionem ego non inveni nisi in tribus antiquis codicibus. Et tamen Pamelius eam retinuit, tum quia illam invenit in margine editionis quae dicitur Grævii et in codice Cambreronsensi, tum etiam quia vocem *fidelissimi* incognitam esse ait Cypriano. Quod verum non est. Quippe in pluribus antiquis exemplaribus scriptum in pluribus locis animadverti *fidelissimi* pro eo quod in aliis legitur *dilectissimi*.

Parentibus inobedientes. Codex Thuanus : *Parentibus in dicto inobedientes.* Ita etiam codex sancti Arnulphi et Carnotensis. At Becensis habet, *parentibus in dicto non audientes.* Sex libri nostri et duo Anglicani praefertunt *inauditæ*, quidam, *obaudientes*.

Apud Tertullianum in libro de Exhortatione Castitatis lego *obaudientiam*. Vide Gronovium, cap. xiv observationum suarum in *Scriptoribus Ecclesiasticis*.

Resistunt veritati. Postea additur in additione quae dicitur Grævii, *homines ¹⁰³ corrupti sensu, reprobi: circa fidem.* Sed ego illa in nullo eorum veterum exemplarum reperi quibus utor. Desunt etiam in quibusdam Anglicanis et in antiquis editionibus; eaque desiderari in manuscriptis, excepto Coloniensi, et in excensis omnibus testatur Pamelius, qui addit ea omitti potuisse a Cypriano. Scio sane illa haberi in Epistola secunda Pauli ad Timotheum. Sed non ideo necesse est ut ponantur in contextu Cypriani, cum non existant in antiquis exemplaribus lucubratorum ejus. Neque enim ille semper describit integra loca quae accipit ex Epistolis Pauli, et interdum quadam addit quae in illis non existant, ut supra observatum est, pag. 526.

autem cavete, ecce prœdixi vobis omnia (Marc. xii, 25). A Vitate, quæso vos, fratres, ejusmodi homines, et a latere atque auribus vestris pernicioosa colloquia velut contagium mortis arcete, sicut scriptum est : *Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam* (Eccli. xxviii, 28). Et iterum : *Corrumpunt ingenia bona confabulationes pessimæ* (I Cor. xv, 35) : Doct Dominus et admonet a talibus recedendum. *Cæci sunt, inquit, duces cæcorum. Cæcus autem cæcum ducens, simul in foveam cadunt* (Matth. xv, 14). Aver-sandus est talis atque fugiendus quisquis fuerit ab Ecclesia separatus. Perversus est hujusmodi et peccat, et est a semetipso damnatus (Tit. iii, 11). An esse sibi cum Christo videtur qui adversus sacerdotes Christi facit, qui se a cleri ejus et plebis societate secerant? Arma ille contra Ecclesiam portat, contra Dei dispositionem repugnat. Hostis altaris, adversus sacrificium Christi rebellis, pro fide perfidus, pro religione sacrilegus, inobsequens servus, filius impius, frater inimicus, contemptis episcopis et Dei sacerdotibus derelictis, constituere audet aliud altare, pre-ecem alteram illicitis vocibus facere, Dominicæ hostiæ veritatem per falsa sacrificia profanare, nec scire quoniam qui contra ordinationem Dei nititur, ob temeritatis audaciam, divina animadversione punitur.

XVIII. Sic Chore et Dathan et Abiron, qui sibi contra Moysen et Aaron sacerdotem sacrificandi licentiam vindicare conati sunt, pœnas pro suis statim conatibus penderunt (Num. xvi, 27). Terra, compa-gibus ruptis, in profundum sinum patuit, stantes atque viventes recedentis soli hiatus absorbit. Nec tantum eos qui auctores fuerant Dei indignantis ira percussit, sed et cæteros ducentos quinquaginta participes ejus-dem furoris et comites, qui coagulati cum iisdem si-

mul ad audaciam fuerant, exiens a Domino ignis pro-perata ultione consumpsit, admonens scilicet et ostendens contra Deum fieri quidquid improbi fuerint ad destruendam ordinationem Dei humana voluntate conati. Sic et Ozias rex, cum thuribulum ferens (II Paral. xxvi, 19), et contra legem Dei sacrificium sibi violenter assumens, resistente sibi Azaria sacerdote, obtemperare nollet et cedere, divina indignatione confusus et lepræ varietate in fronte maculatus est (IV Reg., v), ea parte ²⁰¹ corporis notatus offenso Do-mino ubi signantur qui Dominum promerentur. Et filii Aaron, qui imposuerunt altari ignem alienum, quem non præceperat Dominus, in conspectu statim Do-mini vindicatis extincti sunt.

XIX. Quos imitantur scilicet atque sectantur qui, Dei traditione contempta, alienas doctrinas appetunt et magisteria humanæ institutionis inducunt; quos in-crepat Dominus et objurgat in Evangelio suo dicens : *Rejicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis* (Marc. vii, 9). Pejus hoc crimen est quam quod admisisse lapsi ^a videntur; qui tamen in pœnitentia criminis constituti Deum plenis satisfactionibus de-precantur. Illic Ecclesia quæritur et rogatur, illic Ec-clesiæ repugnatur. Illic potest necessitas fuisse, illic voluntas tenetur in scelere. Illic qui lapsus est sibi tantum nocuit, illic qui hæresim vel schisma facere conatus est multos secum trahendo decepti. Illic ani-mæ unius est damnum, illic periculum plurimorum. Certe peccasse se hic et intelligit, et lamentatur et plangit; ille tumens in pectore suo, et in ipsis sibi delictis placens, a matre filios segregat, oves a pas-tore sollicitat, Dei sacramenta disturbat: et cum lap-sus semel peccaverit, ille quotidie peccat. Postremo lapsus, martyrium postmodum consecutus, potest re-

LECTIONES VARIANTES.

^a Hi qui sacrificaverunt *Pem. Voss. 2*

STEPH. BALUZII NOTÆ.

XVII.—*A semetipso, damnatus.* In codice Burgundico consequenter additur : *A semetipsis damnati sunt qui se ab Ecclesia Christi separant.* Et mox post hæc verba, *adversus sacerdotes Christi,* subiungitur in eodem veteri codice : *Cum Christo esse non videbitur qui contra sacerdotem Christi facit.* Verum nemo non videt hæc esse mera glossemata quæ ex ora libri irrepserunt in textum. Cæterum ea in nullo alio libro reperiuntur quam in Burgundico, et nulla editio ea habet. Unde interim colligitur non statim transferenda esse in textum quæ in antiquis codicibus reperiuntur inserta incubrationibus veterum scriptorum et deoecto judicio in iis utendum esse. Vide annotationes Erasmi in caput tertium Epistolæ Pauli ad Titum.

A cleri. Codex Veronensis, *ab Ecclesia ejus et plebe.* Lamonianus, *qui se a clericis ejus et plebe.*

Nec scire. Hæc scriptura habetur in omnibus anti-quis codicibus et editionibus, nisi quod in codice Burgundico scriptum est, *Nescit quoniam.* Quidam vero, sed pauci, *ne scire.* Manutius edidit *nec dignatur scire.* Quod ab eo recte factum ait Pamelius ad vitandum hyperbaton, admonens interim vocem *dignatur* non exstare in manuscriptis. Sane ego illam in nullo eorum veterum exemplarium quibus utor reperi. Deest etiam in septem Anglicanis, ut minime dubi-tandum sit quin expungi debeat.

XVIII.—*Cedere.* Editio Manutiana habet *credere.*

Quæ lectio potest esse bona. Verum cum illa non inveniatur nisi in quinque codicibus antiquis, alia exstet in antiquis editionibus et in xxi libris veteribus, placuit sequi exemplum editionis Anglicanæ, in qua scriptum est *cedere.*

Ubi signantur. Id est in fronte, uti dictum est paulo ante. Hieronymus, in *Præfatione* in librum Job : *Ego christianus, et de parentibus christianis natus, et vexillum Crucis in mea fronte portans.* Vide Hospinianum lib. ii de *Templis*, cap. 10, pag. 164; et notas nostras ad librum Lactantii de *Mortibus persecutorum.*

XIX.—*Pejus hoc crimen est.* Codex Gratianopolita-nus : *Pejus hoc crimen est quam quod hi qui sacrificaverunt admisisse lapsi videntur.* Verum istud glossena est quod ex ora libri irrepsit in textum. Auctor Epistolæ secundæ Pelagii II, ad *Episcopos Istriae*, ut ista quadrarent cum suo proposito, scripsit : *Pejus schismatis crimen est.*

In peccato suo. Codex Flori, in *pectore suo.* Istic errore typographi scriptum est *peccatore.* Emendan-dum est.

Postmodum. Ita omnes libri veteres. Editiones anti-quæ habent *primitionem*, etiam Erasmica. Quod ideo annoto quia valde mirum est hunc hominem, peritissimum videlicet linguæ latinæ, qui non potuit ignorare hanc vocem non esse latinam et nihil signifi-care, qui præterea sciebat alibi legi *postmodum*;

qui^a promissa percipere; ille, si extra Ecclesiam fuerit occisus, ad Ecclesie non potest præmia pervenire.

XX. Nec quisquam miretur, dilectissimi fratres, etiam de confessoribus quosdam ad ista procedere^b, inde quoque aliquos tam nefanda quam gravia peccare. Neque enim confessio immunem facit ab insidiis diaboli, aut contra tentationes et pericula et incursus atque impetus sæculares adhuc in sæculo positum perpetua securitate defendit. Cæterum nunquam in confessoribus fraudes et stupra et adulteria postmodum videremus, quæ nunc in quibusdam videntes ingemiscimus et dolemus. Quisquis ille confessor est, Salomone major aut melior aut Deo charior non est: qui tamen quamdiu in viis Domini ambulavit, tandem gratiam quam de Domino fuerat consecutus obtinuit; postquam dereliquit Domini viam, perdidit et gratiam Domini. Et ideo scriptum est^c: *Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam (Apoc. iii, 11)*. Quod utique Dominus non minaretur auferri posse coronam justitiæ, nisi quia, recedente justitiâ, recedat necesse est et corona.

XXI. Confessio exordium gloriæ est, non meritum jam coronæ; nec perficit laudem, sed initia dignitatem. Cuique scriptum sit, *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit (Matth. x, 22)*, quidquid ante finem fuerit gradus est quo ad fastigium salutis ascenditur, non terminus quo jam culminis summa teneatur. Confessor est; sed post confessionem periculum majus est, quia plus adversarius provocatus est: confessor est; hoc magis stare debet cum Domini Evangelio per Evangelium gloriæ consecutus a Domino. Ait enim Dominus: *Cui multum datur, multum queritur ab eo; et cui plus dignitatis adscribitur, plus de illo exigitur servitutis^d (Luc. xii, 48)*. Nemo per confessoris exemplum pereat, nemo injustitiam, nemo insolentiam, nemo perfidiam de confessoris moribus discat. Confessor est. Sit humilis et quietus, sit in

A actu suo cum disciplina modestus; ut qui Christi confessor dicitur, Christum quem conficitur imitetur. Nam, cum dicat ille: *Qui se extollit humiliabitur, et qui humiliat se exaltabitur (Luc. xvi, 14)*, et ipse a Patre exaltatus sit, quia se in terris Scripto et Virtus et Sapientia Dei Patris humiliavit, quomodo potest extolentiam diligere qui et nobis humilitatem sua lege mandavit, et ipse a Patre amplissimum nomen præmio humilitatis accepit? Confessor est Christi, sed si non²⁰³ postea blasphemetur per ipsum majestas et dignitas Christi. Lingua Christum confessa non sit maledica, non sit turbulenta, non conviciis et litibus perstrepsens audiatur, non contra fratres et Dei sacerdotes, post verba laudis^e, serpentis venena jaculetur. Cæterum, si culpabilis et detestabilis postmodum fuerit, si confessionem suam mala conversatione prodederit, si vitam suam turpi sceditate maculaverit, si, Ecclesiam denique, ubi confessor factus est, derelinquens et unitatis concordiam seipsum, fidem primam perfidia posteriore mutaverit, blandiri sibi per confessionem non potest, quasi sit electus ad gloriæ præmium, quando ex hoc ipso magis creverint merita pœnarum.

XXII. Nam et Judam inter Apostolos Dominus elegit, et tamen Dominum Judas postmodum prodidit. Non tamen ideo Apostolorum fides et firmitas cecidit quia proditor Judas ab eorum societate defecit. Sic et hic non statim confessorum sanctitas et dignitas comminuta est quia quorundam fides fracta est. Beatus Paulus apostolus in Epistola sua loquitur: *Quid enim si exciderunt a fide quidam illorum? nunquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax (Rom. iii, 3, 4)*. Stat confessorum pars major et melior in fidei suæ robore et in legis ac disciplinæ Dominicæ veritate; nec ab Ecclesie pace discedunt qui se in Ecclesia gratiam consecutos de Dei dignatione meminerunt; atque hoc ipso ampliorem consequuntur fidei

LECTIONES VARIANTES.

^a Regni cælorum *Lan. Ebor. Bod. 2. Ben.*

^b Ad istam dissectionem procedere *Bod. 5. Prosilire Ver.*

^c Et ideo *Lan. Ebor. N.C. 1, 2. Rod. 1, 2, 3, 4. Paris.*

Voss. 1, 2. Et ideo in Apocalypsi Dominus ad Joannem graviter comminatus Ver. Mand.

^d Officium servitutis *Bod. 5.*

^e Verba laudis et confessionis *Ver.*

STEPH. BALUZI NOTÆ.

mirum est, inquam, illum præyam lectionem retinuisse in contextu, bonam posuisse in margine. Editio quæ dicitur Grævii præfert eam quæ bona est. Inde exoptæ sunt aliæ editiones.

XX. — *Gratiam Domini*. Post hæc verba Manutius addidit, sicut scriptum est: *Et excitavit Dominus Satanam ipsi Salomoni; et ideo in Apocalypsi Dominus ad Joannem graviter comminatur*. Quæ Rigaltius ait esse in veteri libro Veronensi. Pamelio non placuit hæc additio Manutii, nimirum quia, ut ille ait, Dominus in illo loco non loquitur ad Joannem, sed ad Angelum Philadelphie. Itaque Pamelius retinuit quidem eam additionem, sed delexit ea quæ referuntur ex *Apocalypsi*. Ita etiam Rigaltius. Ego vero omnia supprimo, quia illa non inveni in ulla veterum exemplarum nostrorum, quia de nos in undecim Anglicanis et in editionibus Manutianis antiquioribus.

XXI. — *Ascenditur*. Codex sancti Dionysii Remensis

D extenditur. Pro quo fortassis legendum, est *ascenditur*, ut apud Tacitum, lib. xiii, *Annalium ascendere suggestum imperatoris et lib. xv, postea ascendere*.

²⁰³ *Confessor per Evangelium*. Supra, *epi. t. xxx, pag. 40: Si non illam de Evangelii conservatione inveniantur consecuti unde martyres fiunt*. Ubi viæ notas nostras, pag. 416.

Prodederit. Hanc lectionem habent codex Veronensis et sexdecim libri nostri. Eam primus invenit Pamelius, editionem Grævii, ut ipse ait, secutus. Ego tamen in illa editione legi *prodiderit*. Hæc vero postrema lectio habetur in omnibus editionibus quæ Pamelianam antecesserunt et in decem codicibus antiquis. Puto autem illam esse meliorem. Supra, *epi. t. lxxiv, pag. 61: Proditores fidei et Ecclesie Catholicæ impugnatores*. Retinui egi lectionem quæ plurimum veterum librorum auctoritate nititur. Nam et illa quoque bona est.

sue laudem, quod, ab eorum perfidia segregati qui A juncti confessionis consortio fuerunt^a, a contagio criminis recesserunt, vero^b illuminati Evangelii lumine, pura et candida Domini luce radiati, tam sunt in conservanda Christi pace laudabiles, quam fuerunt in diaboli congressione victores.

XXIII. Opto equidem, dilectissimi fratres, et consulo pariter et suadeo ut, si fieri potest, nemo de fratribus pereat et consentientis populi corpus unum gremio suo gaudens mater includat^c. Si tamen quosdam schismaticos duces et dissensionis auctores, in caeca et obstinata dementia permanentes, non potuerit ad salutis viam consilium salubre revocare, caeteri tamen vel simplicitate capti, vel errore inducti, vel aliqua fallentis astutiae calliditate decepti, a fallacibus laqueis solvite, vagantes gressus ab erroribus liberate, iter rectum viae caelestis agnoscite. Contestantis Apostoli vox est: *Præcipimus vobis, inquit, in nomine Domini nostri Jesu Christi ut recedatis ab omnibus fratribus ambulatibus inordinate et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis* (II Thess. iii, 6). Et iterum dicit: *Nemo vos decipiat inanibus verbis. Propterea enim venit ira Dei super filios contumaciae*^d. *Nolite ergo esse participes eorum* (Ephes. v, 6, 7). Recedendum est a delinquentibus, vel immo fugiendum, ne, dum quis male ambulatibus jungitur, et per itinera erroris et criminis graditur, a via veri itineris exerrans, pari crimine et ipse teneatur. Deus unus est, et Christus unus, et una Ecclesia ejus, et fides una, et plebs una in solidam corporis unitatem^e concordiae glutino copulata. Scindi unitas non potest, nec corpus unum discidio compaginis separari, divulsis laceratione visceribus, in frusta discerpi. Quidquid a matrice discesserit, scorsum vivere et spirare non poterit, substantiam salutis amittit.

XXIV. Monet nos Spiritus sanctus et dicit: *Quis est homo qui vult vitam et amat videre dies optimos? Contine linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur insidiosè. Declina a malo et fac bonum, quære pacem et sequere eum* (Psal. xxxiii, 13-15). Pacem quærere

LECTIONES VARIANTES.

^a Atque hoc ipso majorem consequuntur fidei suae laudem, imò ampliorem, quod.... segregati quibus juncti confessionis consortio fuerunt *Ver. Paris.* Qui junctis confessionibus *Paris.*

^b Steterunt vero *Bod.* 5. At vero *Bod.* 1, 2.

^c Mater Ecclesia *Foss.* 5.

^d Diffidentiae *Ar. Lam.*

^e Unitate *Bod.* 1. 4.

^f Inter sua denique mandata *Ver.*

debet et sequi filius pacis, a dissensionis malo continere linguam²⁰³ suam debet qui novit et diligit vineculum charitatis. Inter sua divina mandata^f et magisteria salutaria, passioni jam proximus Dominus addidit dicens: *Pacem dimitto vobis, pacem meam do vobis* (Joan. xiv, 27). Hanc nobis hæreditatem dedit, dona omnia suae pollicitationis et præmia in pacis conservatione promisit. Si cohæredes Christi sumus, in Christi pace maneamus^g. Si filii Dei sumus, pacifici esse debemus. *Beati, inquit, pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur* (*Math.* v, 9). Pacificos esse oportet Dei filios, corde mites, sermone simplices, affectione concordēs, fideliter sibi unanimi-^h nexibus cohærentes.

XXV. Hæc unanimitas sub Apostolis olim fuit. Sic novus credentium populus Domini mandata custodiens, charitatem suam tenuit. Probat Scriptura divina quæ dicit: *Turba autem eorum qui crediderant anima et mente una agebant*^h (*Act.* iv, 52). Et iterum: *Et erant perseverantes omnes unanimes*ⁱ *in oratione cum mulieribus et Maria quæ fuerat mater Jesu et fratribus ejus* (*Act.* i, 14.). Et ideo, quia efficacibus precibus orabant, ideo impetrare cum fiducia poterant quodcumque de Domini misericordia postulabant.

XXVI. In nobis vero sic unanimitas diminuta est, ut et largitas operationis infracta est^j. Domos tunc et fundos venundabant, et thesauros sibi in cælo reponentes, distribuenda in usus indigentium prætia Apostolis offerebant. At nunc de patrimonio nec decimas danus; et cum vendere jubeat Dominus, enim-^k potius et augemus. Sic in nobis emarcuit vigor fidei, sic credentium robur elanguit. Et ideo Dominus, tempora nostra respiciens, in Evangelio suo dicit: *Filius hominis cum venerit, putas inveniet fidem in terra* (*Luc.* xviii)? Videmus fieri quod ille prædixit. In Dei timore, in lege justitiæ, in dilectione, in opere fides nulla est: nemo futurorum metum cogitat; ^k diem Domini et iram Dei et incredulitas ventura supplicia et statuta perfidis æterna tormenta nemo considerat: quod metueret^l conscientia nostra, si crederet; quia non credit omnino, nec metuit. Si

LECTIONES VARIANTES.

^g In Christi pacem abeamus *Cor.* Maneamus *Ar.*

^h Animum et mentem unam habebant *Bod.* 5.

ⁱ Perseverantes unanimes *Lam.* *Ebor.* *Lin.*

^j Ut largitas operationis infracta. Domos *Ver.* Infracta sit *Foss.* 5.

^k Metum cogitat, diem *Bod.* 1, 4. *Impr.*

^l Quod quidem metueret *Foss.* 1. Quod metueret *Ver.* Quidquid metueret *Ben.*

STEPH. BALUZII NOTÆ.

XXIV.—*Insidiosè.* Codex Compendiensi habet *dolose*, quatuor alii *dolum*, Burgundicus *iniquitatem*, Eligianus *mendacium*.

Hæreditatem dedit. Manutius, *hæreditatem Christus dedit.* Sed vocem *Christus*, quæ sane necessaria non est, non agnoscunt libri veteres, neque veteres editiones.

Cohæredes. Fatendum est majorem veterum librorum partem habere simpliciter *hæredes* et lectionem quam ego retinco existare in septem tantum et in vetustis editionibus, inter quas pono Morellianam. Quamvis vero major veterum librorum pars habeat *heredes*, ego aliam lectionem præfero, quia in ca-

pite viii Epistolæ Pauli ad Romanos, ex qua sumptus est hic locus, legitur: *Si autem filii et hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.* Sic etiam refertur hic locus Epistolæ lvi, pag. 90, et epistolæ lxxxii, pag. 164, et in Epistola ad Fortunatum de *Exhortatione Martyrii*, cap. ii, et lib. in *Testimoniorum*, cap. 16.

XXV.—*Quæ fuerat.* Revocavi hanc lectionem, quam et omnes fere libri veteres et editiones Pameliana antiquiores habent. Pamelius posuit *fuit* ex codice ms. et quia ita legebat in libro de *Oratione Dominica.* At ego lectionem illam non reperi nisi in codice Remensi sancti Dionysii. Postea videbimus, pag. 556, Pamelium posuisse *fuit* in libro de *Oratione Dominica,*

autem crederet, et caveret: si caveret, evaderet. Excitemus nos quantum possumus, dilectissimi fratres, et, somno inertiae veteris abrupto, ad observanda et gerenda Domini praecepta vigilemus. Simus tales quales esse nos ipse praecepit dicens: *Sint lumbi vestri accincti et lucernae ardentes in manibus vestris; et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando veniat a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit aperiant ei. Beati servi quos adveniens Dominus invenerit vigilantes* (Luc. xii, 35-37). Accinctos nos esse oportet, cum expeditionis dies^a venerit, impeditos nos et

implicitos apprehendat. Luceat in bonis operibus nostrum lumen et fulgeat, ut ipsum nos ad lucem claritatis aeternae de hac saeculi nocte perducatur. Expectemus solliciti semper et cauti adventum Domini repentinum, ut, quando ille pulsaverit, evigilet fides nostra, vigilantiae praemium de Domino receptura. Si haec mandata servantur, si haec monita et praecepta teneantur, opprimi dormientes diabolo fallente non possumus, servi vigiles Christo dominante regnabimus^b.

LECTIONES VARIANTES.

^a Proditionis dies Pem. Imp.

^b Regnabimus. Amen Foss. 5.

STEPH. BALUZII NOTÆ.

XXVI. — *Impeditos et implicitos.* Pamelius scripsit *Impeditos nos et implicitos.* Quam sane lectionem reperi in tribus antiquis exemplaribus. Sed vocem nos non agnoscent reliqui neque veteres editiones. Et alioqui sensus est integer absque illo vocabulo. Itaque delēvi.

LIBER

DE ORATIONE DOMINICA.

ARGUMENTUM. — *Tres complectitur partes tractatus S. Cypriani de Oratione Dominica, in quo librum Tertulliani de Oratione imitatur. In priore ostendit Orationem Dominicam esse omnium excellentissimam, summe spiritualem et ad impetrandum efficacissimam. In altera vero parte Dominicæ Orationis complectitur explicationem, septemque ejus partes præcipuas, Tertulliani vestigiis inhærens, decurrit. Demum in tertia parte Orationis conditiones expendit, docetque Orationem esse debere, 1° perseverantem et assiduam, exemplo Christi Domini; 2° vigilantem ac toto corde effusam, exemplo sacerdotis qui ante orationem præfatione præmissa parat fratrum mentes dicendo: Sursum corda, et respondet plebs: Habemus ad Dominum; 3° bonis operibus et eleemosynis consociatam, Tobie instar et Cornelii; 4° omnibus diei horis ac præsertim tribus ab Ecclesia Orationi destinatis, tertia nimirum, sexta et nona, mane nec non et vespere esse orandum. EDD.*

I. EVANGELICA præcepta, fratres dilectissimi, nihil

aliud sunt quam magisteria divina, fundamenta ædificandæ spei^c, firmamenta corroborandæ fidei, nutrimenta fovendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, præsidia obtinendæ salutis; quæ, dum dociles credentium mentes in terris instruunt, ad cœlestia regna perducunt. Multa et per Prophetas servos suos dei Dens voluit et audiri; sed quanto majora^d quæ Filius loquitur, quæ Dei sermo qui in Prophetis fuit propria voce testatur, non jam mandans ut paretur venienti via, sed ipse veniens, et viam nobis aperiens et ostendens; ut qui, in tenebris mortis errantes, improvidi et cæci prius fuimus, luce gratiæ luminati, iter vitæ duce et rectore^e Domino teneremus.

II. Qui inter cætera salutaria sua monita et præcepta divina quibus populo suo consulit ad salutem, etiam orandi ipse formam dedit, ipse quid precaremur monuit et instruxit. Qui fecit vivere, docuit et orare, benignitate ea scilicet qua et cætera dare et conferre dignatus est; ut, dum prece et oratione^f quam Filius docuit apud Patrem loquimur, facilius audia-

LECTIONES VARIANTES.

^c Fundamenta corroborandæ fidei, nutrimenta ædificandæ spei, firmamentum fovendi cordis Foss. 5.
^d Meliora Foss. 2. Pem.

^e Iter vitæ duce Lin. N.C. 2. Bod. 1, 2, 4.

^f Orationem Foss. 3.

STEPH. BALUZII NOTÆ.

855 DE ORATIONE DOMINICA. — Sanctus Hilarius episcopus Pictaviensis, c. 5 Commentarii in *Matthæum*, sic loquitur de libro isto: *De orationis autem sacramento necessitate nos commentandi Cyprianus sanctæ memoriæ liberabit.* Sanctus Augustinus in Epistola ad Valerianum: *Legimus eis etiam librum beatissimi martyris Cypriani de Oratione Dominica, et ostendimus quemadmodum docuerit omnia quæ ad mores nostros pertinent, quibus recte vivimus, a Patre nostro qui in cælis est exposcenda, ne de libero præsumentes*

arbitrio a divina gratia decidamus. Eiusdem argumenti librum habemus apud Tertullianum. In concilio Gerundensi statutum est ut omnibus diebus post matutinas et vespertas Oratione Dominica preferatur. Et tamen postea nonnulli sacerdotes, ut in canone decimo concilii Toletani quarti legitur, inventi sunt qui Dominicam Orationem non quotidie sed die tantum dominicam dicerent. Vide Weseli Gansfortii Groningensis Tractatum de Oratione.